

“พับสา” กับความคิดเรื่องเมืองชายแดน กรณีศึกษาพื้นเมืองลวง ในสิบสองปันนา

18

อิสรา ญาณตาล

นำเรื่อง

เป็นที่ทราบกันดีว่าในสังคมจารีตของกลุ่มชนไทลาวที่นับถือศาสนาพุทธ มีจารีตของการเขียนบันทึกเรื่องราวทั้งทางศาสนาและทางโลกลงในวัสดุต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใบลานและ กระดาษที่ทำจากเปลือกไม้ที่เราเรียกว่ากระดาษสา ความรู้ที่บันทึกอยู่ในนั้นมีหลากหลาย นอกจากความรู้ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรงแล้ว ยังมีความรู้อีกหลายประเภท เช่นความรู้เชิงประวัติศาสตร์ และความรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันโดยตรงเป็นต้น เอกสารเหล่านี้เป็นเสมือนคลังข้อมูลที่ทรงคุณค่ามหาศาล ต่อการศึกษาทำความเข้าใจสังคมวัฒนธรรมลาวและไท โดยเฉพาะแต่ใน อดีตเท่านั้น แต่ยังใช้เป็นสะพานเชื่อมมาสู่ชีวิตปัจจุบันได้ด้วย

ใบลานนั้นนิยมใช้เขียนคัมภีร์ศาสนาเพื่อถวายวัด โดยจุดประสงค์เพื่อการสร้างบุญกุศล เป็นสำคัญ ส่วนหนังสือที่ทำจากกระดาษสาหรือที่เรียกว่า “พับ” หรือ “พับสา” นั้นส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะบันทึกรวบรวมความรู้หลายอย่าง และเป็นสมบัติส่วนตัวของผู้ที่อ่านออกเขียนได้ของชุมชน ซึ่งหมายถึงผู้รู้หรือปราชญ์ของท้องถิ่น พับสา (ในที่นี้จะใช้คำว่า พับสา) มีความหมายต่อเจ้าของในฐานะเป็นหนังสือรวบรวมความรู้ต่าง ๆ โดยเฉพาะแต่เรื่องทางศาสนาอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องที่ท่านเห็นว่าควรจะรู้ ควรจะจดบันทึกไว้ตั้งแต่ประวัติของบ้านเกิดเมืองนอน ประเพณี พิธีกรรม กฎหมาย คำสอน โหราศาสตร์ ตำรายา ฯลฯ ซึ่งรวมแล้วก็คือความรู้ที่สามารถนำไปใช้จริงได้ในชีวิตประจำวันนั่นเอง เราสามารถกล่าวได้ว่าพับสาเป็นของมีค่าที่ยืนยันถึงการเป็นผู้ครอบครองความรู้ในในชุมชน

ที่ผ่านมา เอกสารประเภทใบลานที่ยังมีเหลือตกค้างอยู่ตามวัดต่าง ๆ ได้รับการสำรวจอนุรักษ์ รวบรวม และมีผู้ทำการศึกษาค้นคว้าไว้ค่อนข้างเป็นกิจลักษณะแล้ว แต่เอกสารประเภทพับสาที่เก็บไว้ตามบ้านเรือนยังไม่ได้ได้รับความสนใจศึกษาเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่ความรู้ที่อยู่ในนั้นมีความน่าสนใจมาก เพราะมีความหลากหลายอันสะท้อนให้เห็นความคิดและโลกทัศน์ของคนท้องถิ่นได้อย่างดี เหตุที่ไม่ค่อยมีการนำมาศึกษาอย่างหนึ่งก็เพราะว่าเนื้อหาที่บันทึกใน ปีปสานั้นส่วนใหญ่ปะปนกัน และยากต่อการแยกแยะพิสูจน์ในทางประวัติศาสตร์ว่าส่วนใดน่าจะนำมาใช้ได้ หรือไม่ได้เพียงใด

นอกจากงานการปริวรรตข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ที่มีการทำออกมาอย่างสม่ำเสมอแล้ว ผลงานที่เกิดจากการนำเอาข้อมูลในปีปสามาศิกษานั้น ที่ผ่านมายังมีจำนวนน้อยชิ้น ในจำนวนนั้นส่วนใหญ่เป็นงานของนักประวัติศาสตร์ ยกตัวอย่างเช่นบทความของ อ. สรัสวดี เรื่องพื้นเมืองเชียงแสน (สรัสวดี ๒๕๔๕) ที่วิเคราะห์ให้เห็นถึงความคิดของผู้แต่งพื้นเมืองเชียงแสนว่าเป็นมุมมองจากเชียงแสนในสมัยนั้น ซึ่งไม่จำเป็นต้องมองเห็นเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง ส่วนอีกเรื่องหนึ่ง คือบทความของ อ. กราบอฟสกี (Grabowsky 2002) ที่นำเอาเอกสารของท้องถิ่นเมืองเชียงแขง มาวิเคราะห์ให้เห็นถึงเสียงสะท้อนของคนท้องถิ่นเอง ที่เป็นฝ่ายถูกกระทำโดยมหาอำนาจจักรวรรดินิยมอังกฤษและฝรั่งเศสในสมัยต้นศตวรรษที่ ๒๐ และนอกจากนี้ยังมีงานศึกษาที่น่าสนใจ ของ อ. อานันท์จีนหนึ่ง (อานันท์ ๒๕๔๓) ซึ่งศึกษาตัวโครงสร้างความคิดที่อยู่เบื้องหลังการเขียน/แต่งตำนานท้องถิ่นของล้านนาโดยพระภิกษุที่ทรงภูมิรู้ ในราวพุทธ ศตวรรษที่ ๒๑-๒๑ อันถือเป็นยุค รุ่งเรืองของวรรณกรรมศาสนาในล้านนา (ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย)

อย่างไรก็ตามงานศึกษาที่กล่าวมาทั้งหมด จำกัดการมองเอกสารในฐานะที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์โดยที่ยังไม่มีการเชื่อมโยงตัวเอกสารเองให้เข้ากับบริบทแวดล้อม บทความนี้จึงมีจุดประสงค์เพื่อเป็นการทดลองนำเสนอแง่มุมที่ต่างออกไปจากเดิม ในการวิเคราะห์เอกสารประเภทปีปสาดังกล่าว โดยที่ข้าพเจ้าเห็นว่าเราไม่ควรมองแต่เพียงว่า การศึกษาเอกสารประเภทปีปสา คือ การศึกษาเพื่อค้นหาความจริงของอดีตที่ตายไปแล้ว และไม่มีมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นไปในโลกปัจจุบันเท่านั้น แต่ตรงข้ามเราไม่ควรละเลยบริบทของการ เปลี่ยนแปลง

“พิบสา” กับความคิดเรื่องเมืองชายแดน กรณีศึกษาพื้นเมืองลวง ในสิบสองปันนา

ประวัติศาสตร์และสังคม ในพื้นที่ที่ปีปสานั้นได้รับการเขียนขึ้นมาด้วย ข้าพเจ้าคิดว่าหากเราเริ่มต้นด้วยมุมมองเช่นนี้น่าจะทำให้เกิดแง่มุมใหม่ ๆ ในการค้นคว้าวิจัยในอนาคตบ้างก็อาจเป็นไปได้

เพื่อบรรลุดัตถุประสงค์ดังกล่าว ข้าพเจ้าเลือกศึกษาเรื่องปีปสาในดินแดนสิบสองปันนา อันเป็นเขตปกครองตนเองของชาวไตลื้อ ในมณฑลยูนนานประเทศจีน ซึ่งอยู่ในเขตวัฒนธรรมที่ใช้อักษรธรรม และมีจารีตการบันทึกความรู้ท้องถิ่นแบบเดียวกับที่ปรากฏในกลุ่มชาวไตอื่น ๆ กรณีของสิบสองปันนามีลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจอยู่อย่างน้อยสองประการคือ ประการแรก การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมของสิบสองปันนา เกิดขึ้นอย่าง รุนแรงและรวดเร็วตั้งแต่เมื่อจีนเปิดประเทศ เพื่อติดต่อกับภูมิภาคทางใต้เป็นต้นมา สิ่งนี้น่าจะมีผลกระทบต่อจารีตการเขียนอ่านของชาวไตลื้อ ประการที่สอง ในชนบทของสิบสองปันนา ยังปรากฏว่ามีการสืบทอดจารีตของการเขียนคัดลอกแบบจารีตอยู่ ทั้ง ๆ ที่ในชีวิตประจำวันอักษรไตลื้อไม่มีความหมาย ไค ๆ เลย

เนื้อหาของบทความ จะแบ่งออกเป็นสองตอนใหญ่ ๆ ดังนี้คือ ตอนแรกจะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในจารีตของการเขียน-อ่าน (literacy) ในสิบสองปันนาโดยภาพรวมตั้งแต่ก่อนสมัยใหม่ จนกระทั่งถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจีนแผ่นดินใหญ่ จากนั้นกล่าวถึงการฟื้นฟูศาสนาในช่วงทศวรรษที่ ๘๐ เป็นต้นมา อันมีผลทำให้เกิดการติดต่อกันในรูปแบบใหม่ ของกลุ่มคนชาวไตในสิบสองปันนากับชาวไตในเมืองต่าง ๆ ในรัฐฉานของพม่าและรวมถึงภาคเหนือของไทย จากนั้นจะกล่าวถึงเมืองลวงซึ่งเป็นพื้นที่ ชายแดนใต้สุดของสิบสองปันนา ที่การติดต่อดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเข้มข้น

ในตอนที่สองข้าพเจ้าเลือกหยิบเอาเอกสารพิบสาห้าฉบับขึ้นมาพิจารณา เอกสารทั้งห้าฉบับสำรวจพบในหมู่บ้านในเมืองลวง โดยมีเนื้อหากล่าวถึงประวัติของเมืองลวงในรูปแบบต่างกันไป เอกสารประเภทนี้เรียกในภาษาท้องถิ่นของสิบสองปันนาว่า “หนังสือพื้นเมือง” โดยต้องการตอบคำถามสำคัญคือ โครงสร้างความคิดที่ปรากฏในหนังสือพื้นเมืองทั้งห้าฉบับนั้นสามารถบอกเราได้แค่ไหนถึงความเปลี่ยนแปลงความคิดท้องถิ่นเรื่องพื้นที่ชายแดน และมันสามารถสะท้อนความคิดของผู้เขียนที่มีต่อความเป็นพลเมืองชายแดนได้หรือไม่เพียงใด

จารีตการเขียนอ่านของชาวไตในสิบสองปีนนาและการเปลี่ยนแปลง

ดังเป็นที่ทราบกันแล้วว่าก่อนที่จะผนวกรวมเข้ากับจีน ในสิบสองปีนนาก็ใช้ตัวอักษรธรรม (เรียกว่า ตัวไต) ในการเขียนบันทึกต่าง ๆ เช่นเดียวกับ ล้านนา ล้านช้าง และดินแดนปากตะวันตกของแม่น้ำคง แต่ละบริเวณที่กล่าวก็มีลักษณะเฉพาะที่ต่างกันออกไป ซึ่งข้าพเจ้าขออนุญาตไม่กล่าวในรายละเอียดในที่นี้ แต่หลังจากเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจีนตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ ๕๐ ตัวอักษรธรรมกลายสภาพมาเป็นอักษรของชนกลุ่มน้อย ที่ต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงตามนโยบายภาษาของรัฐบาลกลาง ในช่วงกลางทศวรรษที่ ๕๐ นักวิชาการจากส่วนกลางได้ประดิษฐ์อักษรไตสื่อใหม่ขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อุดมการณ์ไปสู่ประชาชนในชนบท ส่วนตัวอักษรไตแบบเก่าหรืออักษรธรรมนั้นก็ค่อย ๆ ลดบทบาทในเชิงสังคมลงพร้อม ๆ กับการเสื่อมถอยของพุทธศาสนา ตัวอักษรที่ประดิษฐ์ใหม่นี้ เป็นการเอาอักษรแบบเก่ามาทำให้ง่ายขึ้น โดยการตัดสระและพยัญชนะที่มีเสียงซ้ำกันออกไป ทำให้ง่ายต่อการเรียน

ในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม (ประมาณ ๑๙๖๖-๑๙๗๖) กิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาทุกอย่างถือเป็นสิ่งต้องห้าม เพราะรัฐถือว่าเป็นสิ่งมงาย (ชาวไตสื่อเรียกยุคสมัยนั้นว่า “ศาสนาวอด”) จึงทำให้การอ่านการเขียนวรรณกรรมทั้งหลายต้องหยุดชะงักลง ปัจจุบันในสิบสองปีนนาสถานการณ์ของการรู้หนังสือไต (เก่า-ใหม่) โดยคร่าว ๆ เป็นดังนี้ ผู้ชายในชนบท ที่เคยบวชเรียนในช่วงทศวรรษ ๑๙๕๐ ซึ่งปัจจุบันส่วนใหญ่อายุเลย ๗๐ ปี ส่วนใหญ่จะอ่าน เขียนอักษรไตเก่า (อักษรธรรม) ได้ ส่วนชายที่เติบโตในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรมจะอ่านออกเขียน ได้เฉพาะตัวไตใหม่ คนกลุ่มนี้จะอายุประมาณ ๕๐ ลงมา

การฟื้นฟูศาสนาและอักษรไต

เมื่อการปฏิวัติวัฒนธรรมสิ้นสุดลงประมาณปลายทศวรรษที่ ๗๐ ทางกรจีนเปลี่ยนแปลงนโยบายทางวัฒนธรรมต่อชนกลุ่มน้อย โดยอนุญาตให้ชนกลุ่มน้อยได้มีเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมของตนเองหลังจากที่ถูกกดทับไว้เป็นเวลานาน ในเขตเมืองปัญญาชนไตสื่อได้ดำเนินนโยบายนำเอาอักษรไตสื่อเก่ากลับมาใช้ในหลายด้าน เพื่อเป็นเครื่องยืนยันถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภาษาของตน ที่สำคัญคือบรรจุภาษาไตเข้าไปในหลักสูตรของโรงเรียนประถม

“พับสา” กับความคิดเรื่องเมืองชายแดน กรณีศึกษาพื้นเมืองลวง ในสิบสองปันนา

และสร้าง แบบเรียนอักษรไตขึ้นมาหลายครั้ง ในขณะที่โรงพิมพ์ชนชาติส่วนน้อย แห่งยูนนาน (Yunnan Minzu Chubanshe) ซึ่งเป็นของรัฐก็มีการพิมพ์หนังสือวรรณกรรมไตคือ โดยใช้ อักษรไตคือออกมาอย่างสม่ำเสมอ

ขณะเดียวกันพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นองค์กรของรัฐบาลท้องถิ่น ก็ได้เริ่มเป็นรูปร่าง ขึ้นมาคือ “สมาคมพุทธศาสนาเถรวาทแห่งยูนนานสาขาสิบสองปันนา” อันมีศูนย์กลางอยู่ที่ วัดป่าเซตใน เมืองเชียงรุ่ง สมาคมแห่งนี้มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูวัฒนธรรมไตคือหลายอย่าง ไม่เพียง แต่ด้านศาสนาอย่างเดียว ต่อมาปี ๑๙๕๐ องค์กรนี้ได้ส่งพระสงฆ์สิบสองปันนาหลายรูป ไปเรียน พุทธศาสนาที่ภาคเหนือของประเทศไทย ต่อมาพระสงฆ์เหล่านี้ได้กลับมาสิบสองปันนา พร้อมกับ ความรู้พุทธศาสนาแบบไทย และมาเป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนสงฆ์ที่ตั้งขึ้นในวัด ที่สำคัญคือ ไม่สอนเฉพาะพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีการสอนภาษาอังกฤษ ภาษาไทย จีน พม่าเป็นคอร์ส พิเศษอีกด้วย

ส่วนในชนบทการฟื้นฟูๆ ก็ดำเนินไปอย่างเข้มข้น ในช่วงแรกคือ ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ ๕๐ มีการฟื้นฟูบูรณะวัดวาอารามของหมู่บ้าน ที่ถูกเผาทำลายในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม การบูรณะศาสนสถานในหมู่บ้านนี้น่าสนใจว่าบางหมู่บ้านได้รับการช่วยเหลือจากนอกประเทศ โดยผ่านเครือข่ายของญาติพี่น้องที่อพยพหนีภัยการเมืองในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม ไปอาศัยอยู่ในรัฐฉานประเทศพม่า และไทย ในขณะเดียวกันการปฏิบัติหลายอย่างทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับอักษรไตในชุมชนหมู่บ้านได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ กล่าวคือเมื่อวัดได้รับการบูรณะแล้วปัญหาที่ตามมาก็คือ ขาดแคลนพระสงฆ์ที่สามารถเป็นผู้นำในพิธีกรรมทางศาสนา ถึงแม้ว่าจะมีสามเณรแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่มีประสบการณ์ความรู้เพียงพอ การแก้ปัญหาทำโดยการไปเสาะหาพระสงฆ์ในเมืองยอง และเมืองใกล้เคียงในรัฐฉานประเทศ พม่าเพื่อนิมิตต์มาเป็นเจ้าอาวาสในวัดของตน พระสงฆ์เหล่านี้พอมาเป็นเจ้าอาวาสในวัดในสิบสองปันนาแล้ว ก็ยังคงเดินทางข้ามไปมาระหว่างบ้านเกิดของตนกับสิบสองปันนาอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไปเอา “ธรรม” หรือคัมภีร์เข้าเพื่อมาเป็นต้นฉบับคัดลอกในสิบสองปันนา เนื่องจากคัมภีร์ที่สิบสองปันนาถูกเผาทำลายไปเกือบหมดในช่วงก่อนเริ่มต้นของการปฏิวัติวัฒนธรรมทำให้ช่วงเวลาระหว่างทศวรรษที่ ๕๐ ถึง ๕๐ ตอนกลาง ๆ มีคัมภีร์จากแถบเชียงตุง และเมืองยองเข้ามาสิบสองปันนาจำนวนมาก

บทบาทสำคัญอีกอย่างหนึ่งของพระสงฆ์จากรัฐฉานเหล่านี้ เมื่อเข้ามาจำพรรษา เป็นเจ้าอาวาสอยู่ในสิบสองปันนาแล้ว คือการสอนสามเณรไต่ลือในการเขียนอ่านตัวอักษรไต ตามแบบวิธีการดั้งเดิมที่ใช้กันมา ทำให้จารีตการเขียนธรรมและถวายนธรรมได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่

ต่อมาเมื่อรัฐบาลจีนเริ่มเข้มงวดกวดขันกับการผ่านเข้าออกชายแดน ทำให้การข้ามพรมแดนไปมาของพระสงฆ์เหล่านี้ทำได้ลำบากขึ้น เพราะมีการตรวจสอบและออกกฎควบคุมที่เข้มงวดขึ้น ตั้งแต่ปี ๑๙๙๗ รัฐบาลท้องถิ่นมีคำสั่งให้พระสงฆ์จากพม่าที่ไม่มีใบอนุญาต เข้าเมืองต้องกลับไปพม่าหมด โดยถือว่าเป็นผู้หลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย

นอกจากการฟื้นฟูการเรียนตัวธรรมในวัดแล้ว ยังพบว่าในบรรดาผู้อาวุโสในหมู่บ้านที่เคยบวชเรียนมาในสมัยที่ศาสนา “ยังบ่วอด” มีการเสาะแสวงหาพิสดารเก่า ที่มีเนื้อเรื่องที่ตนเองคิดว่าน่าสนใจ มาคัดลอกเก็บไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานหรือพื้นเมืองต่างๆ จะเป็นที่น่าสนใจของกลุ่มที่มีเชื้อสายเจ้าเป็นพิเศษ บรรดาพิสดารเหล่านี้มีความน่าสนใจเพราะว่า ผู้คัดลอกมีการเลือกสรร ตัดทอน เพิ่มเติม เอาหรือไม่เอาข้อความแต่ละอย่างตามที่ตนต้องการ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า เกือบทุกครั้งที่มีการคัดลอกก็จะมี การ edited ใหม่ทุกครั้ง (ภาษาไต่ลือเรียกว่า “แต่งแม่ หรือแม่ใหม่” ก็จะเกิด text ใหม่ขึ้นมาทุกครั้ง แม้ว่าจะเป็นเรื่องเดียวกับต้นฉบับก็ตาม

อักษรไตเก่าในสังคมไต่ลือปัจจุบัน มีความหมายต่อชาวไต่ลือ เฉพาะในเชิงพิธีกรรมศาสนา ส่วนในชีวิตสังคมจีนที่ไต่ลือมีสถานภาพเป็นชนกลุ่มน้อยอยู่ การรู้อักษรไตไม่ได้มีประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจใด ๆ แต่มันเป็นเครื่องยืนยันถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภาษาของชนว่าแตกต่างจาก กลุ่มน้อยภายใต้รัฐที่ยอมรับความหลากหลายของเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์

เมืองหลวง ในฐานะเมืองชายแดน

เมื่อก่อนถึง พื้นที่บริเวณชายแดนระหว่างจีนกับภูมิภาคทางใต้ คือพม่าและลาว เราทราบกันดีว่าในเส้นทางบกที่เชื่อมต่อสิบสองปันนากับดินแดนทางตอนใต้ มีจุดผ่านแดนหลัก ๆ อยู่สามแห่งด้วยกันได้แก่ท่าล่อ (หรือเชียงล่อในชื่อ ท้องถิ่น) ด้านทิศตะวันตก ซึ่งเชื่อมต่อไปยังเชียงตุงของพม่า และบ่อหานซึ่งเป็นตลาดชายแดนฝั่งจีนที่เพิ่งเติบโตขึ้น เมื่อไม่กี่ปีมานี้ โดยเป็นจุดเชื่อม

“พับซา” กับความคิดเรื่องเมืองชายแดน กรณีศึกษาพื้นเมืองลวง ในสิบสองปันนา

ต่อระหว่างภาคเหนือลาวกับเมืองล้าในฝั่งจีนจุดหนึ่ง และอีกจุดหนึ่งคือบริเวณชายแดนเมืองลวง หรือ “ต้าหมิงหล่ง” ในภาษาจีน ซึ่งเชื่อมต่อกับบริเวณของพม่าเช่นเดียวกัน บริเวณทั้งสามจุดที่กล่าวมาในทางภูมิศาสตร์คือพื้นที่ที่เป็นชายแดน (frontier) เหมือนกัน แต่เมื่อพิจารณากระบวนการที่พื้นที่เหล่านี้ถูกพัฒนาขึ้นมาจนกลายเป็นเมืองชายแดนแล้วจะพบว่า แต่ละพื้นที่ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ต่างกันออกไป

ทำล่อนั้นเพิ่งเริ่มมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชาวจีน ตั้งแต่ทศวรรษที่ ๕๐ เป็นต้นมา โดยที่ก่อนหน้านี้ในยุคก่อนสมัยใหม่ มีเส้นทางเก่าจากสิบสองปันนา เข้าสู่เชียงตุง โดยผ่านทำล่อนี้เส้นหนึ่ง แต่ที่ทำล่อก็มีได้มีชุมชนใหญ่โตมาตั้งแต่โบราณ ทำล่อ เพิ่งมาปรากฏความสำคัญตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ในช่วงที่กองกำลังจีนคณะชาติก็ก่อกมินต่าง ผู้รบกับกองกำลังปลดปล่อยของพรรคคอมมิวนิสต์

ส่วนเมืองบ่อหาน อันที่จริงเมื่อก่อนก็เป็นเพียงหมู่บ้านเล็ก ๆ แต่เมื่อการค้าขายชายแดนเริ่มมีความสำคัญขึ้นหลังจากที่จีนเริ่มเปิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับประเทศทางตอนใต้ ทางการเงินได้ริเริ่มโครงการพัฒนาจุดผ่านแดนบ่อหานเมื่อไม่กี่ปีมานี้ โดยมุ่งหวังจะให้เป็ศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า และขนถ่ายสินค้าไปยังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอนาคต (ขณะนี้ถนนซูเปอร์ไฮเวย์จากคุนหมิงไปกรุงเทพฯ กำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง และแน่นอนว่าถนนดังกล่าวจะตัดเข้าลาวทางบ่อหานนี้แล้วตัดไปสู่ห้วยทราย อันเป็นเมืองชายแดนเชื่อมต่อกับไทย) ทั้งสองเมือง (อันที่จริงต้องเรียกว่าพื้นที่ หรือบริเวณ เพราะในที่นี้ไม่พูดถึงเมืองใน ความหมายของ city) ที่กล่าวมานั้น มีลักษณะต่างจากเมืองลวงอย่างเห็นได้ชัด

เมืองลวง (หรือเมิงโลงตามการออกเสียงไตลื้อ) เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ใต้สุดของเขตปกครองตนเองสิบสองปันนา อยู่ห่างจากเชียงรุ่งไปทางทิศใต้ ประมาณ ๖๐ กม. ทางการเงินได้ยกฐานะขึ้นเป็น “เงิน” เมื่อไม่นานมานี้ โดยสภาพทั่วไปแล้วเมืองลวงก็เหมือนเมืองอื่น ๆ ของสิบสองปันนาคือในบริเวณตัวเมืองที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ ก็จะมีร้านค้า มีตลาด มีตึกกรมสมัยใหม่ โดยมีชาวจีนเข้ามาประกอบธุรกิจค้าขาย แต่พอพ้นจากตัวเมืองออกไปก็จะเป็นหมู่บ้านของชาวไตลื้อตั้งเรียงราย อยู่ริมสองข้างทาง ถนนที่เชื่อมระหว่างเชียงรุ่งกับเมืองลวง นั้นสภาพยังไม่ดีเท่าที่ควร เมื่อเทียบกับเส้นทางจากเชียงรุ่งไปหัวเมืองใหญ่อื่น ๆ เช่นสายเชียงรุ่ง-เมืองล้า

หรือเชียงรุ่ง-เมืองหุน-ท่าล่อ ความจริงนี้สะท้อนให้เห็นว่าเมืองลวง ไม่ใช่เมืองสำคัญทางเศรษฐกิจชายแดนในสายตาของรัฐบาลแต่อย่างใด เมื่อเทียบกับเมืองชายแดนอื่นที่กล่าวมา

ชายแดนทางทิศใต้ของเมืองลวงติดกับรัฐฉานของประเทศพม่า บริเวณที่เป็นจุดผ่านเข้าออกอยู่ห่างจากตัวเมืองออกไปทางใต้ประมาณสิบลกิโลเมตร ณ ที่ซึ่งหลักหมายเขตแดน จีน-พม่าปักไว้ นั่น เป็นที่รู้จักของชาวไตลื้อในนามว่า “เอ่อสี่้อหลิ่น” หรือ “หลักคำสองสี่่ศูนย์” อันมีความหมายว่า จากคุณหมิงมาถึงแดนเมืองเมืองลวงต่อกับพม่า มีระยะทางสองร้อยสี่สิบลกิโลเมตรนั่นเอง หนึ่ง ควรกล่าวไว้ที่นี้ ว่า ณ ที่นั่นพระครูบาบุญชุ่ม (ไตลื้อเรียกว่า เจ้าบุญชุ่ม) ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่เป็นที่เคารพนับถือของผู้คนในแถบนี้ ได้มาสร้างพระธาตุไว้ที่แดนเมืองนี้ทางฝั่งพม่าแล้วเสร็จเมื่อปี ๑๘๘๒ ปัจจุบันพระธาตุนี้เป็นที่เคารพสักการะของผู้คนในแถบนั้น และมีประเพณีสร้างน้ำประจําปีทุกปี หากเราเดินทางเข้าไปใกล้บริเวณชายแดนเรื่อย ๆ จะสังเกตเห็นพระธาตุนี้ได้แต่ไกล อันหมายถึงว่าได้เข้าไปใกล้บริเวณชายแดนแล้ว ชาวไตลื้อรู้จักพระธาตุนี้ในนามว่า “ธาตุเอ่อสี่้อหลิ่น”

ข้าพเจ้าเคยเดินทางไปจนถึงสุดชายแดนนี้ครั้งหนึ่งเมื่อปี ๒๐๐๐ บริเวณนั้นเป็นเพียงจุดตรวจผ่านเข้าออกที่ตั้งอยู่ในป่า บริเวณรอบ ๆ ไม่มีหมู่บ้านชาวไตเลย ถนนเข้าไปก็เป็นถนนลูกรังขรุขระ ณ ที่นั่นมีเพียงเพิงพักของทหารรักษาจุดตรวจผ่านเข้าออกอยู่ไม่กี่หลัง ไม่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่คึกคักใดใดเหมือนท่าล่อหรือบ่อหานเลย แต่ทว่าเวลาเรานั่งรถผ่านไปตามเส้นทางเข้าตัวเมือง หรือออกไปสู่เชียงรุ่ง จะสังเกตเห็นได้ว่าพระธาตุหรือวัดในเมืองลวงได้รับการบูรณะฟื้นฟูมากกว่าในเมืองอื่น ๆ ของสิบสองปันนา และจำนวนสามเณรก็มีมากกว่าเมืองอื่นอย่างรู้สึกได้ แม้ว่า ณ ขณะนี้ยังไม่สามารถหาตัวเลขสถิติมายืนยันได้ก็ตาม

เมื่อพิจารณาสืบย้อนไปในประวัติศาสตร์ เมืองลวงเป็นเมืองดั้งเดิมเมืองหนึ่งของสิบสองปันนาที่มีเจ้าเมืองปกครองสืบทอดมาตลอด และมีฐานะทางการเมืองเป็นปันนาหนึ่งในจำนวนสิบสองปันนา ดังนั้นจึงมีความสัมพันธ์กับเชียงรุ่งซึ่งเป็นศูนย์กลางรวมถึงเมืองใกล้เคียงมาตลอด ในรูปของการเมืองท้องถิ่นระหว่างศูนย์กลางกับอำนาจชายขอบ ในขณะที่เดียวกันเมื่อพิจารณาโลกทัศน์ทางศาสนาที่ปรากฏในตำนาน หรือเรื่องเล่าของคนท้องถิ่น จะเห็นว่าเมืองลวงจัดอยู่ในกลุ่มเมืองที่ปรากฏในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ถือเป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาโปรดเว

ในยศัตว์ แล้วทำการประทับรอยพระบาทไว้ โลกทัศน์ทางศาสนาของชาวเมืองลวงจึงอ้างอิงเสมอกับเมืองอื่น ๆ ของชาวไตที่อยู่รอบ ๆ โดยเฉพาะเมืองยอง เพราะในตำนานเมือง ลวงกล่าวถึงการที่พระพุทธเจ้าเสด็จเลียบโลกมาถึงบริเวณ ดอยมหิยังกะ เมืองยองแล้วเลยขึ้นมาถึงบริเวณเมืองลวง แสดงให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ที่อยู่บนโลกทัศน์ทางศาสนาชุดเดียวกัน

เมืองลวงมีความน่าสนใจอยู่หลายประการดังนี้

๑. ความเป็นเมืองชายแดนของเมืองลวง มีมาตั้งแต่ก่อนสมัยใหม่แล้ว กล่าวคือเป็นเมืองหน้าด่านของสิบสองปันนาที่ติดกับอาณาจักรอววะของพม่า ความเป็นเมืองชายแดนนี้เองที่ทำให้มีการเคลื่อนย้ายของประชากรอยู่เสมอในประวัติศาสตร์ เมื่อดูจากหลักฐานตำนานพื้นเมืองลวง (ที่จะกล่าวต่อไป) พบว่าในช่วงสองร้อยกว่าปีที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของผู้คนอยู่เสมออันมีสาเหตุหลักจากศึกสงคราม กล่าวอีกอย่างคือ การอพยพหนีสงครามทั้งบ้านเรือนแล้ว หนีไปที่ ๆ ปลอดภัย (ส่วนใหญ่จะเข้าป่า) เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นปรกติเสมอ พอสงครามสงบก็กลับเข้ามาตั้งชุมชนใหม่ ซึ่งชุมชนที่ตั้งใหม่นี้ไม่จำเป็นต้องเป็นกลุ่มเดิมที่หนีออกไปคราวก่อน แต่อาจเป็นคนกลุ่มใหม่มาจากหลาย ๆ ที่มารวมกัน โดยนัยนี้ ความเป็นเมืองชายแดนของเมืองลวงในยุคก่อนสมัยใหม่จึงหมายถึงชุมชน ที่เกิดจากการผสมผสานกันของคนจากหลายที่นั่นเอง

๒. พื้นที่ชายแดนแบบนี้มีลักษณะของพื้นที่ต่างกันสองแบบซ้อนทับกันอยู่ กล่าวคือ ในขณะที่การแยกแยะพื้นที่โดยรัฐสมัยใหม่ ทำให้เมืองลวงกลายเป็นเมืองชายแดนของรัฐ ที่มีการสถาปนาอำนาจของรัฐในลักษณะต่าง ๆ ลงไป แต่ในโลกทัศน์ทางศาสนาของท้องถิ่น เมืองลวงมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองหนึ่งในกลุ่มเมืองที่พระพุทธเจ้าเสด็จเลียบโลกมา แล้วมาทำนายไว้พร้อมกับมีหลักฐานทางวัตถุ เช่น พระบาทพระธาตุ ซึ่งเป็นความทรงจำของท้องถิ่น ที่ได้รับการจดบันทึกในรูปของตำนานเมือง รวมถึงเล่าสืบต่อกันมา ความคิดต่อบ้านเมืองของคนในหมู่คนไตในเมืองลวง จึงไม่จำเป็นต้อง เป็นชุดเดียวกันกับความคิดพื้นที่ชายแดนของรัฐส่วนกลาง

๓. ในความคิดของคนไตลื้อทั่วไป มองคนเมืองลวงว่าเป็นคนหัวไว ฉลาด ชอบค้าขาย คิดหากำไรเก่ง และผู้ชายชาวเมืองลวงก็ชอบบวชพระมากกว่าเมืองอื่น ข้าพเจ้าเชื่อว่ามุมมองจากภาย

นอกเช่นนี้ย่อม ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ แต่ต้องมีความเกี่ยวข้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของเมืองลวง คือเป็นเมืองที่อยู่ชายแดนสามารถข้ามไปข้ามมาระหว่างพื้นที่สองอย่างที่แตกต่างกันได้ดีจากการที่ได้สัมภาษณ์ (อันที่จริงน่าจะใช้คำว่าสนทนาพูดคุยมากกว่า) ผู้อาวุโสของหมู่บ้านหลายท่าน รวมทั้งพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสหนุ่มหลายรูป ก็ได้ความคิดว่า ขณะที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยรัฐ (ยัง) ไม่ปรากฏให้เห็นเลยในเมืองลวง (ซึ่งต่างจากเมืองชายแดนอื่น) แต่กิจกรรมที่เป็นการข้ามพรมแดนไปมาของประชาชนชาวบ้านทั่วไปกลับมีสีสัน มีเรื่องราว เรื่องเล่าที่สนุกสนานตื่นเต้นผจญภัยมากมาย

หนังสือพื้นเมืองลวง ๔ ฉบับ

ในการสำรวจเอกสาร โบราณในเขตสิบสองปันนาของข้าพเจ้าในระยะสี่ห้าปีมานี้ ได้พบเอกสารประเภทพิพาสที่น่าสนใจจำนวนไม่น้อย นอกเหนือจากเอกสารประเภทคัมภีร์ทางศาสนาและวรรณกรรมแล้ว ยังมีเอกสารที่จัดอยู่ในประเภทตำนานหรือประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นอีกหลายฉบับ เอกสารเหล่านี้ส่วนมากแล้วเป็นสมบัติส่วนตัวของผู้ที่ถือว่ามีความรู้ในหมู่บ้าน

ถึงปัจจุบันผู้เขียนสำรวจพบเอกสาร ที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติของเมืองลวงทั้งสิ้นจำนวน ๖ ฉบับ มีชื่อเรียกต่างกันอย่างออกไป คือ “หนังสือพื้นเมืองลวง” บ้าง “พื้นเมืองลวง” บ้าง และเรียก “ตำนานเมืองลวง” ก็มี เอกสารทั้ง ๖ ฉบับ บันทึกลงในกระดาษสา โดยที่เวลาในการบันทึกต่างกัน ฉบับที่เก่าที่สุด (ฉบับที่ ๑) ปรากฏศักราชที่บันทึกคือ จศ. ๑๒๔๖ (๑๘๘๓/๒๔๒๓) “หน้าทับภายเค้านหนังสือพื้นเมืองลวงสร้างปี กาบสัน สักขาด ได้ ๑๒๔๖ ตัว” ฉบับที่ใหม่ที่สุด คัดลอกเมื่อไม่นานนี้คือ จ.ศ. ๑๓๕๑ (๑๙๘๘/๒๕๓๒) มีคำลงท้ายว่า “แสนขันแก้วเถ้า บ้านถางเมืองลวง แด้มไว้ที่ลู่กลาน ปีกัดไส้ สักขาดได้ ๑๓๕๑ ตัว เดือน ๔ ออก ๒ ค่ำแด้มแล”

ในบทความนี้ข้าพเจ้าเลือกมานำเสนอ ๔ ฉบับ ส่วนอีกสองฉบับที่ไม่นำมากล่าวถึงด้วยเหตุว่ามีเนื้อหาซ้ำกัน จุดมุ่งหมายที่นำเอาเอกสารเหล่านี้มาพิจารณา ก็เพื่อทดลองนำเสนอวิธีการมองเอกสารประเภทปีปสาแบบอื่นที่ต่างออกไปจากที่เคยทำกันมา โดยมีคำถามว่า เมื่อดูจากเอกสารแล้ว เราจะทราบได้หรือไม่ว่า ผู้รู้ท้องถิ่นของเมืองลวงให้ความหมายต่อ พื้นที่ “เมือง”

ของตนอย่างไร ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมรอบ ๆ ตัวเขา โดยสะท้อนออกมาในรูปแบบของการเขียนบันทึกในแบบจารีต

ส่วนอีกสามฉบับไม่ปรากฏปีที่คัดลอก แต่เมื่อพิจารณาลักษณะกระดาษและลักษณะของตัวหนังสือ ที่ปรากฏแล้ว สันนิษฐานได้ว่าไม่มีฉบับใดเก่าเกินไปกว่า ฉบับที่ ๑ โดยที่ ฉบับที่ ๓ เป็นสมุดสมัยใหม่ ไม่ปรากฏคำลงท้ายของผู้เขียน แต่พิจารณาเนื้อหาและการดำเนินเรื่องแล้ว เห็นว่าเป็นอันเดียวกับ ฉ. ๒ จึงสันนิษฐานได้ว่าคัดลอกกันมา ส่วน ฉ. ๔ ก็เช่นเดียวกันคือไม่ปรากฏคำอธิบายของผู้เขียน ส่วนฉบับสุดท้ายที่พบ มีข้อความลงท้ายว่า “พื้นเมืองหน่วยที่ ๓ แล หน่วยที่ ๑ และ ที่ ๒ บังได้หันเห้อแลเนอ” แสดงว่าผู้บันทึกเชื่อ ว่าพื้นเมืองลวง ยังมีอีกสองฉบับ ซึ่งตนเองก็กำลังเสาะหาอยู่ การพิจารณาคำลงท้ายแบบนี้อย่างน้อยทำให้เราได้ ทราบถึงความคิดของผู้บันทึกที่มีต่อเอกสารที่ตนเองจดคำลงท้ายซึ่งเป็นตอนที่แยกต่างหากจากตัวเรื่อง และเป็น การที่ผู้เขียนมาสนทนากับคนอ่านโดยตรง

ดังที่เราทราบกับดีว่าในเอกสารแต่ละเรื่อง จะปรากฏมีตัวบทหลายอันทับซ้อนกันอยู่ และตัวบทเหล่านั้นก็เป็นตัวแทนความคิดหรือมุมมองอันหลากหลายที่มีการเชื่อมโยงอ้างอิงถึงกัน อยู่ ตลอด ดังนั้นเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนต่อไป ผู้เขียนจักขอสรุปเนื้อหาและประเด็นสำคัญของทั้ง ๔ ฉบับออกมาก่อนดังนี้

ฉบับที่ ๑ ฉบับนี้แบ่งเนื้อหาออกได้เป็น สองส่วนใหญ่ ๆ คือส่วนที่เป็นหนังสือพื้นเมืองลวง และส่วนที่ว่าด้วยเรื่องการส่งขีดหลวง และส่วนสุดท้ายเป็นเรื่องตำนานเมืองเชียงรุ่งแบบย่อ

ในส่วนที่หนึ่งเป็นหนังสือพื้นเมืองลวงยังแยกย่อยได้เป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นเรื่อง ลำดับของ ผู้ปกครองเมืองลวง ที่เรียกว่าเจ้าเมือง ที่สืบทอด กันมาตั้งแต่สมัยพระยาแสนคางวอก จ.ศ. ๕๕๖ (๑๕๕๔/๒๑๑๓) มาจนถึงสมัยของเจ้าร่มมาอาวูธา จ.ศ. ๑๒๐๘ (๑๘๔๖/๒๑๘๕) เริ่มเรื่องเป็นการ กล่าวถึงลำดับเจ้าเมืองลวง ตั้งแต่สมัยพระยาแสนคางวอก มาถึงการจัดหมู่บ้าน ให้เข้าเป็นหัวสิบ และหลายหัวสิบรวมกันเป็น ร้อยต่าง สี่ร้อยต่างรวมกันเป็นบวก และกำหนด ว่าแต่ละร้อยต่างประกอบ ด้วยหมู่บ้านอะไรบ้าง และใครเป็นผู้ปกครอง (เจ้าร้อยต่าง) และที่สำคัญคือกล่าวถึงการกำหนดเขตแดนทางกายภาพของแต่ละร้อยต่างว่าเริ่มตั้งแต่ไหนถึงไหน จาก

นั่นกล่าวถึงการแบ่งหน้าที่ของแต่ละหมู่บ้านในการ “งวดเขา” หรือการส่งส่วยถวายเจ้าตามกำหนดเวลาอย่างละเอียด จากนั้นกล่าวถึงการกำหนดเขตแดนเมืองลวง คือตอนที่เจ้าเชียงรายขึ้นเป็นเจ้าเมืองลวง และได้ไปขอเจ้าแผ่นดินสิบสองปันนาให้กำหนดเขตแดนของเมือง เจ้าแผ่นดินจึงให้เจ้าเมืองแพนมาเป็นผู้กำหนดเขตแดน เอกสารกล่าวถึงการกำหนดเขตแดนอย่างละเอียดว่าเอากุมิประเทศ ภูเขา แม่น้ำ ตั้งแต่ไหนถึงไหน จากนั้นกล่าวถึงสมัยเจ้าธรรมเป็นเจ้าเมืองลวง โดยกล่าวถึงความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในเมืองลวง

“...สักกราช ๑๑๒๘ หื้อหลวงลงมาปิดเอาเจ้าธรรม เขาเจ้าพี่น้องทั้งลูกและเมียลงไปเมืองหื้อเสียเสียง เหตุเจ้าหื้อเคียดด้วยช่องการอันเสียเจ้ากระหม่อมเกล้าเจ้าน้ำผึ้ง เจ้าอุปราชเขาเจ้าพ่อลูก ออกทางเมืองลวงไปเมืองยองแล้วลงไปเมืองม่านน้อยนั้นแล....”

ตั้งแต่ตรงนี้ไปต้นฉบับ ขาดหายไปหลายหน้า มาปรากฏอีกครั้งที่เรื่องราวตอนที่เจ้ารามมาอาวธา (มีชื่อจีนว่า เท้าจีนควีน) ขอต่อเจ้าแผ่นดินให้ตั้งตนเอง เป็นเจ้าเมืองลวงสืบต่อจากบิดาคือเจ้ากลาง เพราะตนเองเหมาะสมด้วยประการทั้งปวง อีกทั้งได้รับการสนับสนุนจากประชาชน อันที่จริงทางราชสำนักที่เชียงรุ่งได้แต่งตั้งพี่ชายคือเจ้าองเป็น “ต่ายปาน” แต่เจ้าอง เป็นเจ้าเมืองไม่ได้ด้วยเหตุผลคือประชาชนไม่ชอบ อีกทั้งไม่เคยมีประเพณีการเป็น “ต่ายปาน” ในเมืองลวง

“...เจ้าองคนที่ ข้าเจ้าไพร่ไท บ่มักเอาเป็นเจ้า เหลือเจ้าแสวนหวีฟ้ามหาวังบได้ จึงเอาเป็นเจ้าต่ายปาน แล้วเอาข้าเจ้าเป็นเจ้าหยิ่นลี่ ยังน้อยจึงเอาแม่เป็นพู่ เป็นเจ้าเมืองลวงปี กาบสัน สักกราชได้ ๑๑๕๕ ตัว เจ้าองเป็นเจ้าต่ายปานได้ ๑๐ ปีแล คึงข้าเจ้าไพร่ไทก็บ่มักต่ายปาน ปวิณีกับเมืองลวงบมีขอกับเจ้าแสวนหวีฟ้าผู้ใหญ่เจ้าทั้งหลาย มีที่อนุญาตหื้อข้าเจ้า ไพร่ไทก็สู่มักรักฟังข้าเจ้าเป็นเจ้า จึงเอาตัวข้าเท้าจีนควีน หื้อได้รับจ้มหยิ่นปู้เจ้าชื้อบ้านเมืองเมืองลวงแทนพ่อ เป็นสิบเช่นเจ้าในปีกับไสี่ สักกราชได้ ๑๒๐๗ ตัวนี้ ท้าวพระยาเป็นเค้าข้าเจ้าไพร่ไทก็พร้อมกันคูงคิวเอาเจ้าเท้าจีนควีน เป็นเจ้าแทนพ่อรับยศศักดิ์อันเป็นเจ้าเมืองลวงถูกแมนไหว้สารบยศศักดิ์ฉนี้ คึงในหลังหอดออเรือนในเมืองลวง บ่เป็นริคอันจักแต่้มหมาย ยิงชายน้อยใหญ่ทั้งมวล ในเมืองลวงข้าเจ้าเขาก็ปลุก เข้าหน่อรับทานผู้ใหญ่ ก็บ่พ่ายไปทางใด อยู่เป็นข้าเจ้าเลี้ยงแลปทการ ๑ ดังเขตน้ำหลังดิน สนินทิต ต่อกันนั้น วันออกต่อเมืองสะะ ๒ ลี หนได้ ต่อเมืองงีเชียงขาง ๒ ลี วันตกต่อเมืองบุน ๒ ลี หนเหนือ ต่อเชียงรุ่ง ๒ ลี มีฉนั้นนี้ถวายไหว้สาได้ดรัส...”

ສ່ວນທີ່ໜຶ່ງນີ້ ອັນທີ່ຈິງແລ້ວຄືຮາຍງານຂອງເຈົ້າຮັມມາອາວຸຮາ ທີ່ຮ່າງຂຶ້ນເພື່ອເສນອຕ່ອເຈົ້າ ແຜ່ນດິນສົບສອງປີນາ ໃນພິຣິກາກຂອຣັບຕຳແໜ່ງເຈົ້າເມືອງລວງໃນປີ ຈສ. ໑໒໐໙ (໑໒໔໕/ ໒໓໒໒) ຈຶ່ງຕ້ອງເຢັຍນເລົ່າຄຳຕັບມາຕັ້ງຕໍ່ສ່ມືຢຣະຍາເສນຄາງວອກຜູ້ເປັນຕົ້ນຕຣະກູລ ເພື່ອເປັນການ ຢືນຢັນວ່າຕນເອງຄືຜູ້ມີຄວາມ ຂອບຮຣຣມສມຄວຣໄດ້ຣັບຕຳແໜ່ງເຈົ້າເມືອງ ເພຣາເປັນຜູ້ສືບເຂື່ອສາຍມາ ໂດຍຕຣຈຈາກເນື້ອຫາໃນເອກສາຣ ເຣາທຣາບໄດ້ວ່າການເຂົ້າເຝົ້າເຈົ້າແຜ່ນດິນຄຶ້ງນັ້ນ ມີການຜຸລັດຄັນອ່ານ ຮາຍງານລບັບເດືຍວກັນນີ້ ໂດຍຄຸນະບຸຄຄ ດຶງສື່ຄຸ່ມຕ່າງຄັນ ຄື ໑) ຕົວແທນທ່າວຢຣະຍາ ອັນປຣະກອບ ຕົວຢຣະຍາລວງປັຍູຢາ ຢຣະຍາລວງອຣິນ ຢຣະຍາລວງວັງ ຢຣະຍາລວງຟ້ານ ຢຣະຍາລວງໄຢ ຢຣະຍາລວງຈ່ອສູ່ ຢຣະຍາລວງຈັນ ຢຣະຍາລວງຮານ ໒) ຕົວແທນຣາຊຕຣະກູລໄດ້ແກ່ ເຈົ້າມັງຄລະ ເຈົ້າໄຢ ເຈົ້າສິທິ ໓) ຕົວແທນໄປຣໄທບ້ານເມືອງ ໄດ້ແກ່ ຈີນ້ອຍໄຢ ຈີນ້ອຍເຕຣະ ຈນານວຸດິ ຈນານປັຍູຢາແລະຈີນ້ອຍມັງຄລະ ແລະ ໔) ຕົວແທນແມ່ອາແມ່ນ້ຳ ໄດ້ແກ່ ນາງຟິມພາແລະນາງຄຳແສງ

ສ່ວນນີ້ຈບລງດ້ວຍຄຳລາງທ່າຍວ່າ “...ປີກາບສັນຈຸລສັກຣາຊໄດ້ ໑໒໔໖ ຕົວ ເດືອນ ໖ ອອກ ໔ ຄຳ ຕັ້ງຕໍ່ມໄສ່ໜັງສື່ພື້ນເມືອງລວງ ຕາມປວິຣິຣັກຣາວມີຈັນນີ້ແລ້”

ສ່ວນທີ່ສອງຂອງສ່ວນທີ່ເປັນໜັງສື່ພື້ນເມືອງລວງ ເນື້ອຫາເປັນເຣື່ອງການເລື່ຍເທວດາເມືອງ (ເຣື່ອງເຣືຍວ່າ ເລື່ຍເມືອງ, ເລື່ຍປາງ, ຄຳເມືອງ ຫືຣ ຟລີຄຳບູຮາເທພດາ) ໂດຍຄຳວ່າດຶງການແບ່ງ ແຍກໜ້າທີ່ຂອງແຕ່ລະໝູ່ບ້ານອ່າຍັງຊັດເຈນ ຕັ້ງແຕ່ການເຕຣືຍມການໄປຈນກະທັ່ງດຶງສິ້ນສຸດການທຳພິຣິ ວ່າໝູ່ບ້ານໄດມີໜ້າທີ່ໄດບັງໃນພິຣິ

ການເລົ່າເຣື່ອງຈບລງທີ່ ຂໍຄວາມວ່າ “...ຈາກລ່າວດ້ວຍໜັງສື່ພື້ນເມືອງລວງກໍ່ເສດຊັງແລ້ວຈອດ ບັ້ວຣມວລກາລຄວຣ ເທ່ານີ້ກ່ອນແລ ຮຸສຸຣືຍວງກິກຸ ແຕ້ມແລ້ວກໍ່ລົງເມືອງໄດ້...”

ສ່ວນທີ່ສອງເປັນເຣື່ອງວິຣິກາສ່ງຈິດລວງ ການສ່ງເຄຣາຣະຮໍ ແລະຕຳນານເຢັຍງຸ່ງ ທ່ອນທີ່ວ່າດ້ວຍ ການສ່ງຈິດລວງອຣິບາຣາຍລະເອື້ຍດຶ້ງຕົ້ນຕອນການເຕຣືຍມການແລະຄຳວ່າສ່ງຈິດລວງ ມີການນິມນຕໍ່ ຢຣະສງມໍທຳພິຣິທີ່ຄລາງເຢັຍງແລະທັ່ງ ໔ ທິຣອບເມືອງ ຈາກນັ້ນເປັນເຣື່ອງ ພິຣິກຣຣມການສ່ງເຄຣາຣະຮໍ ໂດຍໃຊ້ຄາດາ “ຮຣຸນິສາຣາລວງ”

มีที่สิ่งที่น่าสนใจเกิดอยู่ประการหนึ่ง คือในส่วนที่เป็นรายคาถาธารณิศารหลวง มีการใช้คำในภาษาไทยภาคกลางปะปนอยู่อย่างเห็นได้ชัด คือใช้คำว่า “เธอ” บ่อยมาก อาจสันนิษฐานได้ว่าถึงแม้ว่าสุริยวงภิกษุท่านจะไม่ได้บอกว่า “เมืองใด” ที่ท่านเดินทางไปหลังจากบันทึกตำนานเสร็จแล้วคือเมืองใด แต่น่าจะป็นที่ใดที่หนึ่งที่มีการใช้ภาษาไทยกลางหรืออย่างน้อยก็ในคำศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม

ส่วนสุดท้าย คือส่วนที่สาม ของฉบับที่ ๑ เขียนไว้ว่าเป็น “...หนังสือตำนานเจ้าแผ่นดินหอคำเชียงรุ่งแล” จุดศักราชไว้ว่าเขียนเมื่อ จศ. ๑๒๔๖ เนื้อหาในส่วนนี้เป็นรูปแบบของคำทำนาย คือทำนายถึง ความสับสนวุ่นวายที่จะเกิดในสิบสองปีนั้น อันเนื่องมาจากการแย่งชิงอำนาจกันของผู้ปกครอง และกล่าวถึงลำดับกษัตริย์ที่จะมาเป็นเจ้าแผ่นดินของสิบสองปีนั้น ในอนาคต ที่น่าสนใจคือไม่ได้กล่าวชื่อเจ้าแผ่นดินและทำวขุนออกมาโดยตรง แต่เขียนไว้เป็นปริศนาให้ผู้อ่านได้ดีความ โดยเลี่ยงไปใช้นามแฝงอื่น ๆ ขอบกข้อความมาป็นตัวอย่างดังนี้ ....

“...พระยานกยูงคำตายไปแล้ว แม่คำล้งมาเสวยราชสมบัติ ชั่วช่วงพัสดุ ๑ แม่คำล้งจึงตกเมืองไปแล้วเสนาหามาในจึงมาตดศักราช บ้านเมืองสุขสบายราบเพียง ไพร่ยูคำซ้ายขวา น้ำกลางทาง บ่ใส่ไฟกลางทางบ่รอด....” และ “...ภายหลังมา เสนาทำเอ็ง เสนาแบ่ พร้อมกันมาได้ พระยาหมาคำ ตกเมืองไปเสียแล้ว เสนาไก่แจ้หนึ่งลายก็ตาย กำปานกาขาวปานยาง เสนาเขียวเหล็ก เสนาวอก เป็นใจพระยาหมาคำ มาฆ่าเสนาแบ่ เสนาไก่เถื่อนตาย เสนานกขาวอยู่ภายในเอ็งเคียด ลวดเป็นขี้ยุค อุณหาการลับพินกัน หื้อและม่านมาชิงเสียแล้ว...”

ตำนานเชียงรุ่งฉบับพิสดารนี้ ผู้จัดบอกว่าแต่งขึ้นโดยพระภิกษุช่อมหาเถรตาแดง อยู่เมืองหุน ท่านแต่งไว้ก่อนที่จะมรณภาพ

ฉบับที่ ๒ คัดลอกเมื่อ จศ. ๑๒๘๒ (๑๕๒๐/๒๔๖๓) ฉบับนี้มีเนื้อความสมบูรณ์ตั้งแต่ต้นจนจบ เมื่อพิจารณาเนื้อหาแล้ว พบว่าโครงสร้างเป็นอันเดียวกันกับ ฉบับที่ ๑ เมื่อพิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดแล้ว ข้าพเจ้าขอตีความว่าหนังสือพื้นเมืองลงในความคิดของผู้เขียน/จด น่าจะหมายถึงลำดับของเจ้าเมืองลงตั้งแต่พระยาแสนควงวอกถึงเจ้ารั้มมาฯ ส่วนหนึ่ง กับอีกส่วนหนึ่งคือประเพณีรีดคดลองที่เจ้าเมืองมา “ห้ำหั่นไว้” อันได้แก่พิธีกรรมการเลี้ยงเทวดาเมืองเป็นหลัก

ແຕ່ໃນຈຸດທີ່ສອງນີ້ໃນສ່ວນທີ່ກ່າວເຖິງເຫດການຕັ້ງແຕ່ພະຍາແສນຄາງວອກ ຈົນເຈົ້າຮັມມາ ມີການບັນທຶກຂ້າງຄືກັນສາມຕອນ ຈຶ່ງການດຳເນີນເຮືອງໃນແຕ່ລະຕອນເໝືອນກັນ ຫາກແຕ່ຕ່າງກັນທີ່ຊື່ ຄວາມຕອນທ້າຍ ສະທ້ອນໃຫ້ເຫັນວ່າມີການບັນທຶກເພີ່ມເຕີມຫຼືປ່ຽນແປງແກ້ໄຂມາເພື່ອໃຫ້ສອດຄ່ອງ ກັບຈຸດປະສົງຂອງຜູ້ຈັດແຕ່ລະຄັ້ງ ຂ້າພະເຈົ້າຈະຂໍແຍກແຍະໃຫ້ເຫັນດັ່ງນີ້

ຕອນທີ່ໜຶ່ງຂອງຈຸດສອງ ໃນສ່ວນທ້າຍຂອງຮາງງານຂອງເຈົ້າຮັມມາໃນຈຸດເລີ່ມຕົ້ນເປັນພາສາ ຂອງເຈົ້າຮັມມາທີ່ກ່າວເຖິງຕົນເອງ ແຕ່ຈຸດທີ່ສອງນີ້ເຊີຍວ່າ ພີ່ໜາຍຮັບ “ອະຍ່າ” ຈາກຝ່າຍຈີນ ສ່ວນນ້ອງໜາຍຄື ເຈົ້າຮັມ ມາຮັບອະຍ່າຈາກມ່ານ

“...ເຖິງປີເຕ່ຍີ ສັກຮາງໄດ້ ໑໒໐໑ ຕົ້ວ ເດືອນ ໕ ລຽງ ໑໐ ກຳ ອຸມຸກີຫ້ມ່ອງແວງ ກໍ່ເອົາເຈົ້າກະຫ້ອມ ມາອຸປຣາຮາ ແລະສ່ວນຮາງງານມາດຳເນີນເຈົ້າເປັນເຄື່ອງ ໑໒ ພັນນາລຽງໄປ ຈຶ່ງເອົາພະຍາລຽງ ຫຸນສຸມພານ ເກີດຢູ່ໃນເມືອງອັງວະນານໄດ້ ໖ ປີ ເຖິງສັກຮາງໄດ້ ໑໒໐໔ ຕົ້ວ ຕຶງໄດ້ຂຶ້ນມາ ເປັນເຈົ້າແສວນຫຼີຟ້າ ຈຶ່ງໄດ້ຂຶ້ນ ມາເປັນເຈົ້າ ໑໒ ພັນນາ ພ້ອມກັນອຸສາຮາງກີສັກ ນັ້ງແທນແກ້ວບັດລັງກາພ້ອມກັບດ້ວຍເຈົ້າຕົນພີ່ ແຫ່ງເຈົ້າຕົນ ພີ່ຮັບເອົາອາຮາງກາຍ ຫ້ອ ເຈົ້າຕົນນ້ອງຮັບເອົາອາຮາງກາຍມ່ານ ແລ້ວໄດ້ມາເປັນເຈົ້າເມືອງລຽງຄືນແລ້ວ ດັ່ງເຈົ້າຕາຍປານ ກໍ່ພອກເມືອງຢູ່ເມືອງຢາງນ້ອຍເສຍຫັ້ນແລ...”

ຕອນທີ່ສອງເປັນການກັບມາຕັ້ງຕົ້ນເລົ່າເຮືອງຕັ້ງແຕ່ພະຍາແສນຄາງວອກ ຈົນສຸມຍ່າເຈົ້າຮັມມາຂ້າ ອີກຄັ້ງ ແລ້ວຈຸດທີ່ເຈົ້າຮັມມາບອກວ່າ ຈະເລົ່າເຮືອງວຽກສ່ຽງຂອງຕົນ ...

“...ຫຍິນສີ່ເຈົ້າຮັມມາອາວຸຮາ ໄຫວ້ສາເຈົ້າທັ້ງຫຼາຍດັ່ງຂ້າເຈົ້າກໍ່ດ້ວຍຕາມຜູ້ໃຫຍ່ເຈົ້າທັ້ງຫຼາຍ ຫຼ້າຕາ ສາຮູບເກີດປີໃດ ເດືອນໃດ ວັນໃດ ຍາມໃດ ໃນແດນທີ່ເຄື່ອນປ່າຈາດອຍ ເຂດນ້ຳແດນດິນສຸນິທ ດິດຕໍ່ຮາງງານທີ່ໃດ ຂ້າເຈົ້າໄຫວ້ໄຫວ້ເຮືອງມີນ້ອຍຫຼາຍເທົ່າໃດ ໃນຮາງງານລຽງສາສິບສາຍຍາຍກັນ ມາມີຄັນໃດ ຂ້າຈັກແຕ້ມມື້ໄຫວ້ສາຜູ້ໃຫຍ່ທັ້ງຫຼາຍຫັ້ນແລ ດັ່ງຊື່ເສຍຮາງງານລຽງສາສິບ ສາສາຍຍາຍກັນ ມາແຕ່ເຮ່ນພະຍາແສນຄາງວອກ ຫາກເກີດກັບເມືອງພັນນາ ເຂົ້າກັບແສວນຫຼີຟ້າເມືອງລຽງເຊີງຮຸ່ງແລ ....”

ຕອນທີ່ສາມ ກັບມາເລົ່າຕັ້ງແຕ່ພະຍາແສນຄາງວອກອີກ ແລ້ວມາຈຸດທີ່ເຈົ້າຮັມມາອອກຄູ່ໃນການ ສ້າງປະຊຸມເມືອງວ່າໃຫ້ຜູ້ບ້ານໃດຮັບຜິດຊອບການສ້າງປະຊຸມເມືອງໃດບ້າງ “...ຄວາຍໄຫວ້ສາໄດ້ຮັບສະແລ ວ່າບັດນີ້ເຮົາເປັນເຈົ້າເປັນຈິກ ກໍ່ມີທີ່ອຸນຸຍາດແທ້ແລ ບັດນີ້ຫັ້ນແລ້ວກໍ່ລຽງບັດ ເຮົາກໍ່ເປັນເຈົ້າຈຶ່ງພ້ອມ

กันมีอาชญา หนังสือไปเป็องไปตั้งไว้ ๒ บ้าน ๒ ช่วง หือเปนที่ทั้งทาพะ
 ลัจจะหมั้นแก่นมีฉั้นนี้แล กรุณาได้ สดับรับหนังสือ บ้านทุ่ง บ้านใหม่คอนไซ เขตไร่แคนนาแล
 จักเปงประตุเวียง หัวสิบขามหวาน เชียงบาน แหลมชาง เปงปตุลือเมือง
 หัวสิบขามหวานล่ำหมั้น บ้านซ้าง เปงปตุลุ่มป้อย นาชาย นาฟ้า เปงปตุ่น้ำบอรา เปงปตุด่านคับ
 ลวงเหนือเปงปตุซ้างเผือกแล...”

คำลงท้ายของฉบับที่สองนี้ เขียนว่า “...พื้นเมืองหน่วยซี ๓ แล ซี ๑ ซี ๒ บ่ได้หันเทื่อ แลเนอ
 แล้วแล” แสดงว่าผู้คัดลอกเชื่อว่ายังมีหนังสือพื้นเมืองลวงอีกสองฉบับ ซึ่งตนก็ยังไม่เห็น

ฉบับ ๓ ฉบับนี้โครงเรื่องต่างจากสองฉบับแรก กล่าวคือพลอตเรื่องเป็นแบบตำนานที่กล่าวถึง
 การเสด็จมาเลียบโลกของพระพุทธเจ้าและได้มอบเกศาหรือประถัมพรอยพระบาทไว้ แล้วทำนายว่า
 ภายหน้าจะมีกษัตริย์ทรงธรรมมาปกครอง บ้านเมืองจะเจริญรุ่งเรือง ผู้คัดลอกฉบับนี้คือแสน
 ชันแก้ว บ้านถาง เมืองลวง กัดลอกเมื่อ จ.ศ. ๑๓๕๑ (๑๕๕/๒๕๓๒) กล่าวได้ว่าท่าน
 เป็นนักรวบรวมประวัติของบ้านเกิดเมืองนอนที่ดีคนหนึ่ง เพราะในตำนานฉบับนี้ท่านพยายาม
 ออกตัวอยู่เสมอว่า ที่กำลังอ่านอยู่นี้จะเท็จจริงแค่ไหนไม่ทราบ เพราะท่านก็เพียงไปลอกจาก
 ที่อื่นมา “...ค่าวหนังสือหน่วยนี้ได้แต่เชียงรุ่งมาแล บ่แม่นบ่จับตัวปู่ก็บ่รู้แล ด้วยตามเพิ่นแต่มไว้
 ใส่ไว้แล...”

เนื้อหาของตำนานฉบับนี้แยกออกได้เป็นสองตอนใหญ่ แต่ละตอนดำเนินไปภายใต้โครง
 เรื่องแบบพระเจ้าเลียบโลกซึ่งเริ่มต้นที่การเสด็จมาของพระพุทธเจ้า และจบลงที่การปราบ
 “ข้าทมิฬละ” แล้วสถาปนาเมืองของชาวไต ข้าพเจ้าจะขอย่อเรื่องราวทั้งสองตอนไว้ ณ ที่นี้
 ตอนแรก เริ่มต้นด้วยการ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงบริเวณคอดมเหยียงคะ เมืองของ
 แล้วแล้วถอนเกศาแปดเส้นและประถัมพรอยพระบาทไว้ จากนั้นท่องเที่ยวไป ตามเมืองต่าง ๆ
 ได้ประถัมพรอยพระบาทที่ผาตองและที่คองนัง (ใกล้เชียงรุ่งปัจจุบัน) จนเสด็จมาถึงบริเวณคอดอัน
 เป็นที่ตั้งของเมืองลวงอันมีหนองน้ำใหญ่อยู่ จึงมาเอาไม้เท้าซิดกลายเป็นแม่น้ำ แล้วมาทำนาย
 ว่าต่อไปจะเป็นบ้านเมืองแต่อาจมีความลำบาก เพราะเป็นที่ที่มีแม่น้ำสามสายมาบรรจบกัน จากนั้น
 กล่าวถึงสิ่งสองตัวมาจากเมืองสิงห์ได้มาผูกมิตรกับพญาครุฑอันอาศัยอยู่บริเวณคองนัง ต่อมา
 พญาครุฑตาย สิงคุดตระจึงอาศัยอยู่เสียที่นั่น

“พับสา” กับความคิดเรื่องเมืองชายแดน กรณีศึกษาพื้นเมืองลวง ในสิบสองปันนา

ต่อมานางปภาวดี มากินน้ำจากรอยเท้าของสิงห์ จนเกิดลูกชายออกมา ๒ คน ต่อมาลูกผู้พี่ได้ออกตามหาบิดา จนเมื่อถึงคฤตระกูลผู้บิดาได้พบหน้าลูกชายแล้ว จึงอำลากลับไปยังบ้านเมืองของตน ส่วนน้องชายไปตั้งบ้านอยู่เชียงฟ้า ต่อมามีคนตามรอยเท้ากวางมาจากเมืองลำพูน กวางมาหาที่ บริเวณเมืองลวง จึงมาตั้งบ้านอยู่ไม่กลับไป พี่ชายอยู่เมืองลวง เป็น “ปู่เมือง”

ต่อมาเมื่อหากล่าวถึงเมืองของว่ามีพระยาทัมมิละตนหนึ่งชื่อพระยางาม เป็นเจ้าปกครองทัมมิละทั้งหลายที่เมืองของ พระยางามอยากเพิ่มประชากร จึงส่งลูกน้องสองคนชื่อพระยาจิกพระยา จอมไปรบเมืองลวงเพื่อแย่งคนมาใส่เมือง ขณะนั้นที่เมืองลวงมีปู่เมืองเป็นผู้ปกครองอยู่ เมื่อทัมมิละยกทัพมาถึง ปู่เมืองยอมแบ่งเมืองให้ทัมมิละครั้งหนึ่ง เพราะคิดว่าไม่อาจเอาชนะทัมมิละซึ่งมีกำลังพลมากกว่าได้ ครั้งทางใต้จึงเป็นของทัมมิละ ส่วนครึ่งทางเหนือเป็นของปู่เมือง หลังจากนั้นปู่เมือง ได้ย้ายไปตั้งเมืองใหม่ที่เชียงอัม (คือที่ ๆ ต่อมาเป็นบ้านกาด) ครึ่งทางเหนือที่ปู่เมืองกินนั้น ได้มาตั้ง ขุนผู้หนึ่งปกครอง ชื่อว่า “อภัย” (ต่อมากลายเป็นทเวดาเมืองตนหนึ่ง) ส่วนทัมมิละก็ตั้งขุนชื่อ “พระยา หลวงห่านจันทะผาลาย” ปกครอง จากนั้นทัมมิละและไต่ก็ได้อำนาจจากผูกมิตรเป็นสหายนกัน “...แทนเป็นขอบเข้า น้ำเหล่าเป็นขอบวาจ...” กำหนดให้มีการกินเลี้ยงกันทุกปี ปีละสามครั้ง เมื่อไต่ไปเยี่ยมทัมมิละ ก็ให้เอาควายไปฆ่ากินกัน เพราะทัมมิละอยู่บนดอยไม่ค่อยได้กินควาย

ต่อมาประชากรทัมมิละแพร่หลายมากขึ้น จนเจ้าเมืองเชียงรุ่งมีความเกรงว่าจะเป็นที่ภัยคุกคาม จึงถามบรรดาลูกชายว่าใครจะอาสาไปรบทัมมิละ ลูกชายคนกลางชื่อนันทศัตรูอาสาไปรบโดยใช้อุบายขุดหนองเลี้ยงปลา แล้วจัดงานเลี้ยงเชิญพระยาจิกพระยาจอม และทัมมิละทั้งหลายมาจับปลาปิ้งกินกับ เหล้ากันอย่างสนุกสนานครั้นเครง พอทัมมิละมาได้ ที่แล้วนันทศัตรูจึงนำทหารของตนออกมาฆ่า ทัมมิละตายไปเป็นจำนวนมาก นันทศัตรูจึงสามารถปราบทัมมิละได้ ต่อมาพระยาจิกพระยาจอม ปู่เมือง ตายไปกลายเป็นทเวดาเมืองลวง ส่วนพระยางามตายไปเป็นทเวดาเมืองของ ตั้งแต่นั้นมาเมืองลวงจึง มี “รีต” ว่าต้องทำพิธีเลี้ยงทเวดาเมือง ปีละสามครั้ง คือที่ปางเมืองลวงเหนือ บริเวณที่ปู่เมืองตาย ที่หนึ่ง

ส่วนที่สองกล่าวถึงสามชายพี่น้องมาตั้งบ้านเมืองที่เชียงเหล็ก แล้วมากำหนดตั้ง นามเมือง ราบูเมือง เกียรเมือง อักขระเมือง และปวิณีเมือง (ที่น่าสังเกตคือจาก ตรงนี้ไปเริ่มมีการจตุศักราช)

จศ. ๕๒๐ แสนภารแสนภารี เป็นผู้ปกครองเมืองลวง จ.ศ. ๗๒๖ เมืองร้างไป ๑๕ ปี อยู่ต่อมาภัยเกิดสี่ตน ผู้คนหวาดกลัวจึงหนีเข้าป่าไปจำนวนมาก หลังจากนั้น ได้ย้อน กลับไปเล่าเรื่องตั้งแต่พระเจ้าเลียบโลกอีกครั้ง คือพระโคตมะเสด็จมาที่คอยตุครตี เมื่อ จ.ศ. ๗๔๕ แล้วขึ้นมาถึงเมืองลวง มาเหยียบรอย พระบาทไว้หลายที่แล้วมาทำนาย ว่าเมืองนี้ต่อไปจะเรียกว่า เมืองลวง เพราะคนในเมืองนี้หากฉลาดก็ ฉลาดลวง (ลวงแปลว่า มากเกิน) ใจก็จะโง่ลวง ใจก็จนลวง รวยก็รวยลวง ไม่มีความพอดี จากนั้น จ.ศ. ๗๕๕ พระยาอโศกมาสร้างพระธาตุและวัดหลายแห่งในเมืองลวง ต่อมาประชากรแพร่หลายขึ้น จึงตั้ง เป็น ๓ แหลม ๕ กาด ๗ จอม ๑๒ เชียง ต่อมาปี จ.ศ. ๘๕๖ มหาธรรมลงมาอยู่เชียงฟ้า ได้มากำหนดแบ่งพื้นที่เมืองออกเป็น ๓ แดว และได้ตั้งหมู่บ้าน ๕๓ หมู่บ้านขึ้นในเมืองลวง หลังจากนั้น เป็นการ กล่าวถึงลำดับเทวดาเมืองทั้ง ๗๕ ตน อันปกปักษ์รักษาเมือง เนื้อเรื่องมาสิ้นสุดที่ตรงนี้

หลังจากจบส่วนที่เป็นตำนานพื้นเมืองแล้ว ส่วนต่อมาเป็นเรื่องตำนานเชียงรุ่งฉบับมหาเถร ตาแดง ซึ่งข้อความทุกอย่างเหมือนกับปรากฏในฉบับที่ ๑ หลังจากนั้นสุดท้ายเป็นบันทึกสั้น ๆ เล่าถึง ประวัติบ้านถาง อันเป็นบ้านเกิดของผู้คัดลอกเอง

กล่าวได้ว่าเนื้อหาในตำนานฉบับนี้เป็นการเขียนเพื่อสืบสาวและยืนยันถึงที่มาของสถานที่ต่าง ๆ ในเมืองลวง ว่ามีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน สามารถสืบย้อนไปได้ถึงพุทธกาล วัตถุประสงค์ ในการคัดลอกตำนานจึงเหมือนเป็นการที่ผู้เขียน คือผู้รู้ในท้องถิ่นทำการสืบค้น รวบรวม และเรียบเรียง ความรู้เกี่ยวกับถิ่นฐานบ้านเมืองของตนที่กระจัดกระจายอยู่หลายแห่ง เอามาเขียนรวมกันภายใต้ โครงสร้างที่กำหนดไว้

ฉบับ ๔ ฉบับนี้ไม่ระบุศักราชที่คัดลอก สังเกตว่าตัวหนังสือค่อนข้างหวัด เมื่อพิจารณาเนื้อหาพบว่า เป็นการนำเอาเรื่องเบ็ดเตล็ดหลายเรื่องมารวมกัน โดยไม่ได้คำนึงถึงความสมจริงของทั้ง ลำดับเวลาและความต่อเนื่องของแต่ละเรื่อง หากเราสังเกตปีศาจจะพบว่า เกือบทุกฉบับผู้เขียน จะเขียนหัวเรื่องกำกับไว้ ตรงขอบด้านซ้ายหรือขวาของหน้ากระดาษ ซึ่งก็คือสารบัญของหนังสือเล่มนั้นและเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นโครงเรื่องที่ผู้เขียนวางไว้นั่นเอง ในฉบับ ๔ นี้ประกอบไปด้วยหัว เรื่องดังนี้

“ພັບສາ” ກັບຄວາມຄິດເຮືອງເມືອງໜ້າເຂດ ກຣຸນິສິຍາພື້ນເມືອງລວງ ໃນສົບສອງປີນາ

ພື້ນນີ້ຈັກໄສ່ດຳນານເມືອງລວງທີ ໒ ແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າເຈົ້າເມືອງແພນ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າ ຂ້າໂຫວ່ງ ວັດຍາງແກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າຍາງໝັ່ນກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າເຈົ້າມາໄສ່ກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າແດນເມືອງກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າເຈົ້າລວງຄຳຮາຍກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າກອມ່ວງຄຳແຈກກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າບ້ານຕ້າງ ລວງເນື້ອກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າພຣະຍາມນກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າເມືອງລາວກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າລາວຈັກພ່າຍອອກເມືອງ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າບ້ານທ່ງນ້ຳຟ້ອນກ່ອນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກໄສ່ ໄພຣ່ເມືອງຮາມກາເຈົ້າ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າໂຄມິນຕ່າງ ໄປຟ້ນຍີ່ປືນແລ
 ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າເຈົ້າເມືອງແບ່ງເປັນ ໑໒ ພັນນາແລ

ທີ່ນ້ຳສັງເກດຄືອຸບັບນີ້ມີການບັນທຶກເຫດການສັມຍໄໝໄວ້ດ້ວຍສອງເຫດການ ຄືເຮືອງເຈົ້າພື້ນທີ່
 ຂອງທາງການຈີນຊື່ຊື່ຮຸ້ຍຄວ້າງ ມາເປື້ອນຮະບບການປັກຮອງທ່ອງຄືນຂອງສົບສອງປີນາ ແລະກຳນາດ
 ອັດຮາກຈັດເກື້ບາຢືໄໝ “...ຈຸຮສັກຮາຮ ໑໓໑໒ ຕັ້ງ ຊື່ຮຸ້ຍຄວ້າງ ຕນທ່ານຜ້າຍຮຸ້ຍແຮ່ນຄືນ
 ລຸງມາຄືງເຮືອງຮຸ່ງ ເປັນຮຸປ່ານ ແຄມ ໑໒ ປີນນາກື້ດັ້ງເປັນຮືດລື້ອກອງໄທແລດັ້ງເປັນບວກເປັນວັງ ຂາມ້າ
 ຕັ້ງຫົວສົບ ຫົວຫ້າ ຜູ່ງນີ້ຮາກເຂົ້າກັບໃນ ຊື່ອ່ແ່ນເສື້ຍແລ ໄພຣ່ເມືອງ ໑໒ ປີນນາ ນອກເສື້ຍເຂົ້າບາທ
 ແລະເຂົ້າຄ່າງອນຄ່າໄຄ ແລະການປັກຮອງອນອນ ກື້ຍັງຮາມກາເປື້ອນອອກຕາເສື້ຍ ໄປໃນແຜ່ນແລຊື່ອ່ສື່ອື່
 ມີແຜ່ນຂາງເສື້ຍແລ້ວ ການປັກຮອງອອກຕາເສື້ຍ ມີຢູ່ ໑໒ ເຮືອ ....”

ອີກເຫດການໜຶ່ງຄືຂ່າງສະກາມໂລກຮຸ່ງທີ່ ໒ ເອກສາຮເລ່າຮາຍລະເອື້ຍດເຫດການທີ່
 ເກີດຂຶ້ນໃນເມືອງລວງໄວ້ດັ້ງນີ້ “ພື້ນນີ້ຈັກເລ່າ ໂຄມິນຕ່າງໄປຟ້ນຍີ່ປືນແລ ຈຸລສັກຂາດ ໑໓໐໔ ຕັ້ງ

แผ่นดินสากลโลก ๑๕๔๒ ยามนั้นโคมินต่าง ๕๓ ชี ลงมา ๑๒ ปันนา จักไปฟันยี่ป็นว่าอันแล
 โขกันไปลงถึงเมืองม่านว่าอันนี้แล ถึงจุดสักขาด ๑๓๐๕ ตัว สักขาดโลก ๑๕๔๓ ตัว ยังมีผู้โย้โค้แข่ง
 เป็นเค้าคนศึกหมู่ ๕๓ ชีก็มาแซถถิ คนศึกออกไปภายทาลอ ๔๑ ชี ออกมาภายเมือง ลวง ๕๒ ชี
 เดือน ๓ ออก ๘ คำจึงไปรอดเชียงตุง ฆ่าแล้วออกจากเชียงตุง จึงไปรอดเม้าชีหั้นแล
 จึงไปฟันยี่ป็นที่เม้าชีหั้นแล ฟันยี่ป็นบ่แพ้ ออกจาก เชียงตุงก็มาอยู่เมืองลวง เมืองหน เมืองราย
 เชียงเจิง เมืองแซ่ ทาลอ เสียยี่ป็นขึ้นย่นบิมน้ำหอม โคมินต่าง ยามนั้นเมืองลวง เมืองหน เมืองราย
 ทาลอ ชุมนี้เสียยี่ป็นเอาหมากแตกปล่อยใส่ ตายก็มี ชูช่างก็มี บิไซน้อย ยามนั้น
 โคมินต่างอยู่เมืองลวง เมืองหน เมืองราย เมืองแซ่ เชียงเจิง ทาลอ ทั้งหมด
 หือไพร่เมืองป่านไปฆ่าแล้วหนีแล้วแล”

หลังจากจบเรื่องที่เป็นพื้นเมืองลวงแล้ว ยังมีเนื้อหาอื่นอีกเช่นริต ๑๒ กอง ๑๓ ประเวณี
 ๑๕ กองคำ กองเมือง ๑๖ เป็นต้น กล่าวได้ว่า ฉบับที่ ๔ นี้ไม่ได้มีโครงเรื่องที่ล้าค้ บรรราชวงศ์
 เหมือนฉบับ ๑ และ ๒ แต่เป็นเหมือนงานชาติพันธุ์วรรณาของท้องถิ่นตนเอง ที่สะท้อน
 ความสนใจ ของผู้บันทึกว่าเขาได้เลือกที่เล่าและไม่เล่าเรื่องใดไว้บ้าง

ที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งคือเนื้อหาของฉบับนี้ ก่อนข้างเน้นความสัมพันธ์กับเมืองทาง
 ได้มากกว่าโดยเฉพาะกับเชียงแสน เชียงตุง และลาว เช่นตอนที่เล่าถึงเรื่องเจ้าหลวงคำรายซึ่ง
 เป็นคนเชียงตุง จีมาขึ้นมาขอพึ่งสมพาน เจ้าแผ่นดินสิบสองปันนา และได้รับแต่งตั้งเป็นอุปราชกำ
 ขวา เมื่อห้อมารบเมืองแซ่ พระหลวงคำรายอาสาเป็นแม่ทัพไปรบกับห้อมจนได้ชัยชนะ และได้
 อาศัยอยู่ที่เมืองแซ่ ต่อมาเจ้าหลวงคำรายได้กลายเป็นเทวดาเมือง เรียกว่า “เจ้าฟ้าหลวงหมวกคำ
 สามร้าน”

อีกเรื่องหนึ่ง เนื้อหากล่าวถึงการแบ่งเขตแดนระหว่าง เชียงแสนกับเมืองลวง สรุปได้ดังนี้
 จ.ศ. ๖๓๔ เจ้าเชียงแสนชื่อปุนเมือง ขึ้นมาถึงเมืองลวงเพื่อมาปรึกษาเรื่องการปักปันเขตแดน
 ระหว่างเมืองทั้งสอง โดยเจ้าเชียงแสนมีคำถามสามข้อ คือ ๑) แดนเมืองควรจะกำหนดจากไหน
 ถึงไหน ๒) ร้อยค้างควรมีเท่าไร และ ๓) ล่ามหมื่นควรตั้งอยู่ที่ใดบ้าง เจ้าเมืองลวงตอบว่าร้อย
 ค้างและล่ามหมื่นตั้งแล้วยังเหลือแค่แดนเมืองยังไม่ได้กำหนด ต่อมาเจ้าเมืองลวงจึงพาเสนา
 อามาตย์ไป “เสียบทองขอบท้าวแหคำ” กล่าวคือไปสำรวจพื้นที่จริงว่าควรกำหนดเขตแดนที่ไหน

บ้าง โดยเริ่มต้นจากปากแม่น้ำจะ ขึ้นไปเรื่อย ๆ ผ่านป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ และหมู่บ้าน “ข้าหัวม่อน” ต่าง ๆ จนกระทั่งวนกลับมาถึงที่เดิม ระหว่างที่ผ่านไปตามที่ต่างๆ มีการฝัง “หลักคำ” ไว้จำนวน ๘ หลัก บางที่มีการฆ่าแพะหรือควายก่อนฝังหลักคำด้วย หลักคำที่ถูกฝังไว้ทั้ง ๘ แห่งดังนี้

แม่น้ำสา

บ้านก้อสวนละ

ผาแท

คอยสามท้าว

คอยแฆมหลวง

ทางแยกเมืองลวง เมืองยู เมืองหลวย

หัวน้ำพร้าว

หนองสามค่า

วิเคราะห์และอภิปราย

๑. ปราบกฏการณ์ของการพยายามสืบเสาะ แสวงหา ตำนานเมือง หนังสือพื้นเมือง ในหมู่ผู้รู้ของท้องถิ่นสิบสองปันนาบอกอะไรแก่เราบ้าง ข้าพเจ้าคิดว่าอย่างน้อยบอกเราว่า กำลังมีการพยายามค้นหา หรือสร้างคำอธิบายใหม่ให้กับท้องถิ่นของตนเองของชาวไตลื้อ ในกระแสดังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน เพื่อเป็นการยืนยันถึงความเก่าแก่ดั้งเดิมของตนเองในทางวัฒนธรรมที่ต่างออกไปจากคนกลุ่มใหญ่ที่ควบคุมอำนาจอยู่ (Contesting Literacy) การยืนยันกรณีนี้ เป็นการยืนยันผ่านวัฒนธรรมทางภาษา ซึ่งในกรณีของอักษรธรรมนี้อยู่เลยเส้นพรมแดนของรัฐ

๒. เมื่อแยกแยะโครงสร้างของเนื้อเรื่อง ของทั้ง ๔ ฉบับพบว่า สองฉบับแรกมีลักษณะการบันทึกในรูปแบบ ลำดับตระกูลเจ้าเมือง และเหตุการณ์สำคัญ ฉบับสาม อยู่ในโครงเรื่องแบบตำนานพระเจ้าเลียบโลก ส่วนฉบับสี่เป็นเหมือนเอาทั้งสองฉบับมารวมกัน

๓. จากตัวอย่างพื้นเมืองลวง ๔ ฉบับ ที่ได้นำเสนอไปแล้วนี้ จะเห็นได้ว่า เนื้อหาตลอดจนวิธีการเขียนของแต่ละฉบับที่มีความแตกต่างกันออกไปนี้ สะท้อนให้เราเห็นความคิดและความสนใจของผู้เขียน/คัดลอกแต่ละคน ที่มีต่อประวัติศาสตร์ของเมืองลวงอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของตนที่ต่างกันออกไป หากเราเอาทั้งสี่ฉบับนี้ กลับมาสังเคราะห์เรื่องขึ้นมาใหม่ ก็จะได้ภาพของความคิดของผู้เขียน/คัดลอก ซึ่งก็คือความคิดของปัญญาชนท้องถิ่น ที่มีต่อบ้าน เมืองของตนเอง

หากถือเอาหนังสือพื้นเมืองลวงทั้ง ๔ ฉบับ เป็นตัวแทนของเสียงสะท้อนจากเมืองชายแดนที่กำลังเล่าเรื่องราวของตนเอง เราก็จะพบว่าเสียงเหล่านี้เป็นเสียงที่มีชีวิตชีวา ไม่แห้งแล้งแต่กอบปรไป ด้วยจินตนาการอันหลากหลาย สำหรับข้าพเจ้าเมื่ออ่านหนังสือพื้นเมืองลวง ก็รู้สึกได้ว่าท่านเหล่านี้กำลังเล่าประวัติศาสตร์ที่มีสีสันของเมืองที่ชายแดนให้เราฟังนั่นเอง

๔. ข้าพเจ้าคิดว่า ต่อไปหากเราจะศึกษาเอกสารประเภทพับสา เราไม่ควรแยกออกจากบริบทเชิงพื้นที่ที่พับสานั้นถูกพบ คือต้องให้ความสำคัญกับบริบทแวดล้อมที่ทำให้เกิดพับสานั้นขึ้นมาด้วย เช่น เป็นพับสาที่ชายแดน พับสาในหมู่บ้านใดหมู่บ้านหนึ่ง เป็นต้น เพราะว้นนอกจากการมองพับสาเฉพาะที่เนื้อหาอย่างเดียว หากเราพิจารณาด้วยว่ามันถูกเขียนขึ้นที่ไหน อย่างไร โดยใครแล้วน่าจะทำให้เราทราบถึงความเคลื่อนไหวของความคิดในพื้นที่นั้น ๆ ได้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

กราบอฟสกี, ฟอลเกอร์ (Volker Grabowsky). ๒๐๐๒. “เมืองเชียงแขงเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๕๓/๕๖ การแย่งชิงอาณาจักรไทลื้อ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส”, ใน สรัสวดี อ๋องสกุล และ โยชิยุกิ มาซุฮารุ (บรรณาธิการ) ๒๕๔๕. *การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, หน้า ๒๕๘-๒๕๘.

“ພັບສາ” ກັບຄວາມຄິດເຮືອງເມືອງໝາຍເຖິງ ກຣຸນິຕິຍາພື້ນເມືອງລວງ ໃນສົບສອງປີນາ

ຮຸ່ນຮຸ່ນ ວຽກວຽກ. ໒໕໔໑. “ຄົນເມືອງ” ດ້ວຍ ການຜະລິດສ້າງໃໝ່ ແລະພື້ນທີ່ທາງ ສັງຄົມຂອງຄົນເມືອງ”, ໃນ ຮຸ່ນຮຸ່ນ ຈຽນເມືອງ ແລະວັດທະນະ ພຶດຕະຖານ (ບຸກຄະລາກອນ). ຄົນເມືອງທ່າມກາງບຸກຄະ ການປ່ຽນແປງ. ເອກສາດຈາກການເສວນາທາງວິທະຍາ ຄະນະສັງຄົມ ສາສະໜາ ມະຫາວິທະຍາລັດຊະຊຽງໃໝ່.

ຮຸ່ນຮຸ່ນ ຈຽນເມືອງ. ໒໕໓໘. ທີ່ເລີຍມະສາຍຊຽງ ສີ່ເລີຍມະສາຍຊຽງ ສີ່ເລີຍມະສາຍຊຽງ. ກຸງເທບ: ກຸງເທບ ຈັດພິມພັດທະນາ.

ປະຊາຊາ ວັດທະນະ. “ປັນຫາຂ້າມພຽມແຖມແລະສະຖານະໄຮ້ພຽມແຖມ ໂລກທີ່ປ່ຽນໄປຫຼືອຸມຸມ ນັກວິທະຍາທີ່ປ່ຽນໄປ”, ສັງຄົມສາສະໜາ ປີທີ່ ໑໕ ຈຸນຍາຍ ໑/໒໕໔໕, ຫນ້າ ໑໑-໔໑.

ພັດທະນາ ກິດຕິຍາ. ໒໕໔໕. “ຄັ້ງຄັ້ງໂບລານອີສານກັບແນວວິທະຍາທາງມະນຸດວິທະຍາ”. ເອກສາດປະກອບ ນິທຸກສາດ “ຜູ້ຊົນທ່າມກາງໃນວັດທະນະອີສານ” ຫ້ອງໂທດສາດນິທຸກສາດ ສຳນັກວິທະຍາ ທີ່ ສັງຄົມ ມະຫາວິທະຍາລັດຊະຊຽງ.

ວັດທະນະ ສາຍຊຽງ ແລະ ຈຽນ ແຮງຈູງ. ໒໕໔໑. ປະຫວັດສາດສັງຄົມແລະວັດທະນະສົບສອງປີນາ. ບາງການກິດຕິຍາ ກຸງເທບສາດສັງຄົມແລະວັດທະນະສາດໄທ, ສຳນັກງານ ຄະນະກຸມກິດຕິຍາແຫ່ງຊາດ.

ສັງຄົມ ອັງສະຕູ ໒໕໔໕ “ພື້ນເມືອງເຊີງແສນ”, ໃນສັງຄົມ ອັງສະຕູ ແລະ ໂຍຊີຍຸກ ມາສາຮາ ບຸກຄະລາກອນ. ການສຶກສາປະຫວັດສາດແລະວຽກວຽກຂອງກຸ່ມຊາດພັນທຸໄທ. ກຸງເທບ: ສຳນັກພິມພັດທະນາ, ຫນ້າ ໒໒໑-໒໔໕.

ອຸກິດຕິຍາ ພຶດຕະຖານ. ໒໕໔໑. “ພື້ນທີ່ ໃນທຸກສາດສັງຄົມສາສະໜາ”, ສັງຄົມສາສະໜາ ປີທີ່ ໑໒ ຈຸນຍາຍ ໒, ຫນ້າ ໑໕-໑໑໑.

ອານັດ ການຈຸນພັນ. ໒໕໔໑. ຄວາມຄິດທາງປະຫວັດສາດແລະສາດສາດຂອງວິທະຍາ. ບາງການກິດຕິຍາ ປະຫວັດສາດ. ກຸງເທບ: ສຳນັກພິມພັດທະນາ.